

УДК 338.48(045)

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАМКОВОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Іващенко А.В., Маценко А.А.

Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті проаналізовано стан розвитку замкового туризму, його роль та значення для розвитку туризму в Україні. Проаналізовано європейський досвід організації замкового туризму. Визначено основні напрями його розвитку в Україні. Виділено головні об'єкти замкового туризму та особливості їх збереження. Наголошується на перспективності цього виду туризму як для іноземців, так і для українських туристів.

Ключові слова: туристична діяльність, замковий туризм, оборонні та фортифікаційні споруди, реставрація, реконструкція.

Постановка проблеми. Сучасна індустрія туризму – одна з найприбутковіших та найперспективніших щодо темпів зростання галузей світового господарства. Туризм впливає на економічний розвиток не лише на національному рівні, а й зумовлює зміни в розвитку певного регіону (області) країни, видозмінюючи їх інфраструктуру, споживчий ринок, інші галузі підприємницької діяльності, навіть сьогодні – в умовах світової фінансової кризи.

Сьогодні в туристичній галузі відбувається становлення та розвиток нового напрямку – замкового туризму. При цьому змістове наповнення потоку цієї туристичної діяльності збільшується з метою пізнання пам'яток оборонної архітектури – фортець, замків, оборонних храмів, міських укріплень. Цей напрямок туристичної діяльності – це один із важливих аспектів нової філософії бізнесу нинішнього інформаційного суспільства, який в умовах змін підприємницького середовища відкриває нові можливості вирішення проблем тайм-менеджменту у всіх його проявах, а саме – дає змогу паралельно та одночасно ефективно реалізувати дві функції: соціального характеру (оздоровчу, духовну та гуманітарну) та професійно-ділову (укладання угод, проведення нарад, вирішення стратегічних завдань тощо).

Україна вкотре повертається до проблеми збереження своєї історико-фортифікаційної спадщини. Серйозність цієї проблеми визначається тим фактом, що замкова спадщина перебуває у вкрай занедбаному стані. Хоча наша держава має всі перспективи, щоб зайняти конкурентну позицію на високоприбутковому європейському ринку замкового туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні проблематичні аспекти розвитку замкового туризму досліджували такі вітчизняні науковці і вчені, як: В. Харитон, О. Лесик, Т. Палков, Г. Мунін, О. Мацюк, В. Грабовецький, І. Білецька та інші. Однак багато ключових аспектів розвитку замкового туризму залишилися недослідженими.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Одним з пріоритетних напрямів розвитку туристичної індустрії в Україні неодмінно повинен бути замковий туризм, в основі якого використання об'єктів фортифікаційного зодчества. Тому питання розвитку замкового туризму та підвищення його привабливості на на-

ціональному та міжнародному рівнях є особливо актуальним на сучасному етапі розвитку і становлення туристичної галузі країни.

Метою статті є аналіз сучасного стану та визначення перспектив розвитку замкового туризму в Україні в контексті застосування світового досвіду.

Виклад основного матеріалу. За даними ВТО, понад 2/3 замків (а це понад 1500 фортифікацій) Європи сьогодні успішно відновлені і використовуються у туристичній сфері, зокрема у готельному господарстві [3].

Європейським туристам притаманне прагнення бодай декілька днів пожити у справжньому середньовічному замку, скуштувати страви старожитньої етнічної кухні та взяти участь в анімаційних лицарських розважальних програмах замкового дозвілля.

Окрім того, королівські замки та знатні аристократичні двори частково чи повністю перетворені у музеї, історичні пам'ятки і, таким чином, є об'єктами туристичних екскурсій. Інші – утворюють цілісні туристичні комплекси з загадковими, сповненими історичних загадок і таємниць замковими спорудами, в яких виставляються музейні експонати; готельним номерним фондом, конференц-залами, атракційними туристичними програмами (лицарські турніри, стріляння з арбалетів, винно-дегустаційними заходами тощо).

Важливим та дедалі популярнішим напрямом замкового туризму у Європі є організація весільних та інших урочистих церемоній, що яскраво ілюструє сучасні тенденції наслідування аристократизму поведінки та духу. Це, ще раз доводить те, що сьогодні туризм увійшов до першочергових потреб людства, охопивши всі сфери суспільно-економічного та особистого життя людини.

Щодо України, то вона дуже тісно пов'язана з європейською історією, містикою, королівськими та древніми знатними дворами, оскільки, як і у європейських країнах (Франції, Італії, Англії, нинішніх Угорщині, Румунії, Чехії, Німеччині), на українських теренах замки та фортеці масово зводяться у XIV-XVII ст., активно трансформуючись з палаців з елементами італійського «бароко» у палаци у стилі вишуканого «класицизму» аж до кінця XVIII ст., набуваючи яскравої української своєрідності.

Кількість самотніх замків, палаців, фортець та родових маєтків шляхти, уцілілих до XIX ст.,

за експертними підрахунками, обчислюється сотнями. На жаль, винищення родової аристократії більшовиками та націоналізація маєтків призвели до часткового, а в більшості випадків повного руйнування всіх замкових споруд (прямого та опосередкованого – шляхом перетворення їх у школи, будинки культури, адміністрації тощо) [1].

Проте, навіть, не зважаючи на такі безповоротні втрати, і досі в Україні налічується більш, ніж сто тільки замкових твердинь – або їх руїн – свідків героїчного, місцями трагічного, але завжди романтично легендарного українського минулого. У більшості вони занедбані, але, навіть у такому вигляді можуть стати об'єктом як внутрішнього, так і зовнішнього туристичного попиту.

Найбільша кількість замків, фортець та оборонних монастирів збереглася до нашого часу на заході України (за підрахунками різних експертів приблизно 90% всіх замків і палаців держави) – на Львівщині, Івано-Франківщині, Тернопільщині, Волині, Закарпатті, Хмельниччині все інше припадає на іншу територію України [5].

Так, на Львівщині, є чотири унікальні замки, що уже сьогодні є екскурсійними складовими багатьох туристичних пакетів і входять у маршрут масового туризму «Золота підкова Львівщини»: Олеський (резиденція польських магнатів у дусі італійського ренесансу, де народилися майбутні королі Польщі Ян III Собеський та Михайло Корибут Вишневецький), Золочівський (так званий Китайський палац – літня королівська резиденція, в якій особливо любила зупинятись французька Марія Казимира д'Аркуїн, яка згодом, ставши королевою, довго і «вміло» керувала Польщею, це один з містичних замків України, де досі «живе» привид його господина), Підгорецький, (європейська перлина, замок-палац, окрім того, перший Венеціанський палац на території середньої Європи, найстаріший готель в Україні, де був Гетьманський заїзд) та найменш зруйнований, Свіржський (найатракційніший класично-лицарський мінізамок) [3].

Замки Волині представлені Луцьким замком (або Замок Любарта, Верхній замок – один з найбільших і найдавніших на Україні, побудований в основному останнім великим князем Галицько-Волинської Русі Дмитром-Любартом у 1340-1385 роках, слугував резиденцією глави держави, сьогодні є одним з фаворитів за привабливістю серед туристів), Олицькій (який заслугами шляхтичів Радзивіллів був ще величнійший, нині приймає психіатричну лікарню), Локачинський (тубдиспансер) – вони потребують негайного капітального ремонту; Острозьким замком (містить майже досконалий краєзнавчий музей) та Новомалинський замок (один з найстаріших в Україні, проте на сьогодні залишилися лише художньо атракційні руїни).

Окреме місце у «замковому намисті» України посідають замки Закарпаття (12 замків) історія яких окреслена періодом X-XVI ст., а зведення зумовлено необхідністю охорони знаменитого Соляного шляху – економічно значущого для Імперії, що вів до соляних копалень у районі нинішнього Солотвина). Саме для цього й було збудовано Вишківський замок та Хустський замок, знаменитий своєю містичною господинею –

бабусею графа Дракули, та тим, що нібито за це був знищений блискавкою, яка потрапила у порохову вежу). Цікавим як у археологічному, та і у туристичному плані є Середнянський замок Тамплієрів, дослідження якого нещодавно виявили численні підземні приміщення. Туристичною візиткою Закарпаття є королівський Мукачівський замок «Паланок» (один із замкових див, збудованих на вершині базальтової гори, збережений і відреставрований). Щороку його відвідує понад 100 тис. туристів, яких приваблює середньовічна атмосфера замку, цікаві екскурсії, мистецькі виставки.

У Закарпатті є кілька оригінальних лицарських замків – Квасівський та Бронецький замки (їх у так званий «період смут» збудували невідомі лицарі, які вели розбійницький спосіб життя і у стінах власного замку ховалися від переслідувань з боку держави та помсти з боку пограбованих. Тому знаходяться у важкодоступних місцях для масового туриста, потребують реставрації, проте будучи об'єктами інтересу з боку істориків та краєзнавців, приваблюють туристів-екстремалів, тому можуть бути включені до гірського туристичного маршруту). Прикладом для дослідження замкової архітектури є Невицький замок, який знаходиться у задовільному стані.

Івано-Франківщина репрезентована кількома оборонними твердинями на чолі з величною Хотинською фортецею. Так, цікавими атракційними об'єктами є Галицький замок (пам'ятка середньовічної оборонної архітектури, зі стін якого відкривається незабутня панорама дністровської долини, проте, замок потребує негайної реставрації), Пнівський замок (до побудови Станіславської фортеці це була найміцніша твердиня Підкарпаття, сьогодні майже розібраний на будівельне каміння місцевими лихварями, збереглися тільки атракційні двоярусні стіни товщиною 1,5-2,0 м., численні підвальні приміщення та підземні ходи, які повністю засипані). Нині Хотинська фортеця – один з наймонолітніших й найгарніших замків України, що за своєю міццю й архітектурними особливостями стоїть в одному ряду з кращими середньовічними замками-фортецями Туреччини, Угорщини, Іспанії, Франції, Англії і Шотландії.

Замки Західного Поділля історично презентують намистини багатівкового форпосту українських земель проти зовнішніх експансій. Найпривабливішими з туристичної точки зору є палац Вишневецьких (з ландшафтним парком в англійському стилі), Теребовлянський замок (колись осередок літописного Теребовлянського князівства, сьогодні – окремі фрагменти фортечних мурів та засипані численні підземні ходи), Микулинецький замок (сьогодні лише руїни), Бережанський замок (прославився на всю Європу своєю неприступністю впродовж двох століть, проте пошкоджений і невідновлений під час Першої світової війни).

Хмельниччина також відзначається багатством пам'яток оборонного зодчества на чолі з «перлинами» замкового туризму – Камянець-Подільською фортецею (найбільш неприступна середньовічна оборонна споруда у Європі, сьогодні – місто-заповідник, яке щороку відвідує понад 300 тис. туристів) та Меджибізьким

замком (замок-фортеця, яка навіть у напівзруйнованому стані нині вражає могутніми неприступними кам'яними стінами, потребує негайної реставрації, що перетворює Меджибож у справжню туристичну «мекку» не лише для можливих хасидських паломників, а й для масового європейського та українського туриста у рамках історико-пізнавальних відпочинкових турів).

Таким чином, результати проведеного аналізу фортифікаційної замкової спадщини України, дає змогу впевнено зробити висновок про забезпеченість туризму замковим потенціалом, який відкриває багато нових можливостей для організації і успішної реалізації різних видів туризму історико-культурного, пізнавального, відпочинкового, релігійного, етнічного, виставково-експозиційного, тематичного тощо.

Однак, треба зазначити, що вище згадані види туризму мають, з іншого боку, занедбаність, зруйнованість замкових споруд та байдужість суспільства до нагальної потреби відродження замків, у першу чергу, як мовчазних свідків багатогранної української історії.

Так, як уже зазначалося, нащадки родової аристократії в Україні, були знищені, і замки майже століття поволі знищувались, не маючи реальних господарів. Але уже майже два десятиліття, як Україна докорінно змінила свій політичний та економічний устрій, а ситуація з замковою спадщиною і далі не вирішена, незважаючи на декларування гострої необхідності її вирішення. 2008 рік оголосили роком замків і палаців Західної України – відповідну декларацію у Львові підписали представники шести західних областей. Проте, вже минуло дев'ять років, а конкретних результатів і реальних проектів по відновленню замків майже не реалізовано. За винятком, незначних інвестицій меценатів та ніким належно не оціненої роботи ентузіастів (істориків-науковців, археологів, музеєзнавців та інших людей, небайдужих до замкової культури). Натомість цілком поруч, у сусідній Польщі, питання збереження старовинних замків давно вирішене – більшість з них перебувають у приватній власності (водночас чітко регламентовані твердим законом, що передбачає безповоротне позбавлення права цієї власності у випадку нищення пам'ятника архітектури). Яскравим прикладом є атракційний у туристичному плані Красічинський замок у Перемишлі.

Для України європейський досвід – це яскравий приклад вирішення проблеми одночасного збереження історико-культурної спадщини, з одного боку, та з іншого – формування позитивного туристичного іміджу, що сприятиме досягненню високого конкурентного статусу на міжнародному ринку туристичних послуг. В той же час, паралельно з вирішенням проблеми збереження замків – духовної скарбниці українського народу, туристичне використання замків розв'яже чимало проблем економічного характеру, адже загальновідомо, що розвиток рецептивного туризму сприяє зміцненню національної економіки (зростання доходів населення, створення додаткових робочих місць, зростання добробуту туристичного регіону внаслідок прояву ефекту

туристичної мультиплікації на суміжні галузі підприємництва).

Замкові споруди України вже сьогодні можна використовувати як заклади відпочинку і туризму шляхом їх пристосування безпосередньо під готелі, через відкриття у них закладів харчування відвідувачів (стилізовані під старовину ресторани й таверни з середньовічною кухнею та історичними місцевими напоями), надання послуг обслуговування та супроводу урочистих подій у середньовічному стилі, шляхом відкриття музейних експозицій у приміщеннях, розміщення на територіях замків і фортець експозиції, яка відтворюватиме картини минувшини й оголошення цих фортифікацій скансенами – музеями під відкритим небом, проведення різнобічних історико-театралізованих фестивалів, змагань і анімаційних шоу тощо.

Безперечно, дана проблема повинна, в першу чергу, вирішатись на законодавчому рівні, узгоджуючи механізм продажу чи передачі в довгострокову оренду історико-культурних об'єктів підприємницькому сектору за умови збереження їх архітектурного стилю та самобутності. Необхідно також відрегулювати в правовому полі механізм співпраці інвестора та державної архітектурної служби, продумати і розробити комплекс заходів щодо інформаційно-рекламного просування замкового туризму. Чітке визначення правового статусу замкового туризму в Україні миттєво приверне увагу приватного інвестиційного капіталу і прискорить відродження замкової культури в Україні, що забезпечить формування стійкого внутрішнього і зовнішнього туристичного попиту.

Висновки і пропозиції. Таким чином, щоб розвинути туристичний бізнес, потрібно вирішити низку проблем. Головним чином, це інвестування туристичної галузі (сьогодні необхідно близько 70-80 відсотків іноземних інвестицій від загальної суми фінансування), формування підприємницьких структур, які б працювали в цій сфері (сьогодні в туристичній галузі задіяно лише 5-7 відсотків підприємств) та розвиток маркетингової діяльності. А також необхідно розробити розрахунки економічної окупності інвестиційних проектів, бо інакше подібні проекти інвестора не зацікавлять.

Значні практичні складності виникають при економічній оцінці територій, управлінні цією сферою, прийнятті оптимальних проектних рішень, формуванні інвестиційної рекреаційної політики. Важливе значення розвитку замкового туризму в Україні обумовлює об'єктивну необхідність подальшого дослідження теоретико-методичних питань розробки організаційно-економічних основ розвитку замкового комплексу.

Отже, створення дієвої системи місцевого, регіонального та державного управління сферою збереження історико-культурної спадщини (оборонних споруд у тому числі) та налагодження взаємодії центральних органів влади та органами місцевого управління в цій сфері забезпечить збереження зазначених пам'яток у належному стані, що, у свою чергу, сприятиме розвитку замкового туризму та підвищенню іміджу України у світовому співтоваристві.

Список літератури:

1. Аніпко Н. Сучасний стан рекреаційно-туристичного використання середньовічних замків та фортець Карпато-Подільського регіону України / [Текст] / Н. Аніпко // Наукові записки Тернопільського педагогічного університету. – 2010. – Вип. 28. – Сер. Географія. – С. 120-125.
2. Мацюк О.Я. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівки / О.Я. Мацюк. – Львів: Центр Європи, 1997. – 200 с.
3. Лесик О.В. Замки та монастирі України. – Л.: Світ, 2011. – 173 с.
4. Петранівський В. Л. Туристичне краєзнавство: [навч. посіб. за ред. проф. Ф.Д. Заставного] / В.Л. Петранівський, М.Й. Рутинський. – К.: Знання, 2012. – 575 с.
5. Колесник О.О. Кластерна модель розвитку туризму в Україні. – [Електронний ресурс]. – http://tourlib.net/statti_ukr/kolesnyk.htm

Іващенко А.В., Маценко А.А.

Винницький торгово-економічний інститут
Київського національного торгово-економічного університету

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ
ЗАМКОВОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ****Аннотация**

В статье проанализировано состояние развития замкового туризма, его роль и значение для развития туризма в Украине. Проанализирован европейский опыт организации замкового туризма. Определены основные направления его развития в Украине. Выделены главные объекты замкового туризма и особенности их хранения. Отмечается перспективность этого вида туризма как для иностранцев, так и для украинских туристов.

Ключевые слова: туристическая деятельность, замковый туризм, оборонительные и фортификационные сооружения, реставрация, реконструкция.

Ivashchenko A.V., Matsenko A.A.

Vinnitsa Trade and Economic Institution
Kyiv National University of Trade and Economics

**CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS
OF CASTLE TOURISM IN UKRAINE****Summary**

This article analyzes the current state of castle tourism and its role in tourism development in Ukraine. European experience in castle tourism organization was analysed. Priority areas for castle tourism development in Ukraine were given. The main objects of castle tourism and the specificities of their saving are stressed. It is spoken in detail about prospects of this type of tourism for both foreign and domestic tourists.

Keywords: tourism industry, castle tourism, defensive buildings and fortifications, restoration, reconstruction.